

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ / HISTORY OF MEDICINE

Др Димитрије Радуловић, пионир у области спортске медицине – живот и дело

Нена А. Васојевић^{1,2}, Снежана Кирић^{2,1}, Мирко Филиповић³, Предраг Ј. Марковић⁴

¹Универзитет у Београду, Историја и филозофија природних наука и технологије, Београд, Србија;

²Универзитет у Београду, Машински факултет, Иновациони центар, Београд, Србија;

³Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, Србија;

⁴Институт за савремену историју, Београд, Србија

САЖЕТАК

У историографији српске медицине малобројни су подаци о животу и раду др Димитрија Радуловића. Др Радуловић припадао је првој генерацији Срба лекара деветнаестог века. Рођен је 1814. године у Белој Цркви, а студије медицине завршио је у Пешти, у којој је стекао звање доктора медицине. После Пеште одлази у Беч, где се специјализује у области породичства. Међу Србима је био аутор првог рада из области коју данас називамо спортском медицином. Тим радом, као и својим каснијим деловањем, поставио је темеље спортске медицине међу Србима. Први је писао о важности телесног вежбања и утицају различитих спортова на физички развој деце, омладине и одраслих; на тај начин дао је допринос дефинисању оптималних физичких оптерећења и хигијенско-дијететских режима. Циљ му је био да се очува и унапреди здравље, односно да се побољшају превенција и куратива различитих обољења и повреда, али и рехабилитација пацијената.

Кључне речи: медицина; спортска медицина; стипендија; Текелијанум; породичство

УВОД

Др Димитрије Радуловић био је један од првих лекара Срба у деветнаестом веку. Рођен је 23. октобра 1814. године по јулијанском календару у Белој Цркви, тадашњем насељу Банатске војне границе. Потичао је из породице посрбљених Румуна, а његов отац био је сиромашни ћурчија (крзнар) Георгије [1]. Основну школу похађао је у Белој Цркви, док је свих шест разреда гимназије завр-

шио у Сремским Карловцима. Да се радило о натпросечном ученику (Слика 1) сведочи и чињеница „да је у једној школској години (1829/30) завршио два разреда гимназије (I и II), а остала четири до школске 1833/1834. године“. Већ у првом разреду гимназије био је тако добар ученик да је после Ускрса 1830. године премештен у други разред [1]. У гимназији је стекао изванредно знање немачког и латинског језика, а показао је таленат за реторику и писање. О томе сведоче говори које

Слика 1. Сведочанство Димитрија Радуловића о завршеном шестом разреду Карловачке гимназије, 1834; Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1

Figure 1. Dimitrije Radulović's school certificate of the completed sixth grade of the Gymnasium of Karlovci, 1834; Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

Received • Примљено:
November 2, 2017

Revised • Ревизија:
August 21, 2018

Accepted • Прихваћено:
September 27, 2018

Online first: October 11, 2018

Correspondence to:

Нена А. ВАСОЈЕВИЋ
Радована Симића-Циге 34/64
Београд
nenavasojevic@hotmail.com

је држао у то доба. Године 1833, на дан оснивања гимназије (27. децембра по јулијанском календару), беседио је у част митрополита Стефана Стратимировића „Говор одржан на рођендан (Његове) екселенције архиепископа и митрополита Стефана Стратимировића“ (*Oratio die onomastico excellentissimi archiepiscopi ac metropolitae Stephani Stratimirovics habita*). Беседу је започео цитирањем Ехелијада: „Свакога свој очекује дан, свима је време живота кратко и неповратно, али је посао врлине да (добрим) делима продужи славу“ (*Stat sua cuique dies; breve et irreparabile tempus omnibus est vitæ; sed famam extendere factis, hoc virtutis opus*). Исте године одржао је беседу на латинском језику на тему „Школе треба да дају допринос у увећању и побољшању благостања појединца“ (*Scholae multum conferunt ad uniuscuiusque salutem augendam et amplificandam*), а наредне године (1834) тема његове беседе била је: „О жељи да се врлина повеже са науком“ (*De virtutis studio cum litteris coniugendo*) [2].

Радуловић је матурирао у Винковцима или Осијеку, јер у то доба ђаци Карловачке гимназије нису имали могућност да испит зрелости полагају у својој школи. По завршеном шестом разреду, одлазили су у Винковце или Осијек и тамо слушали припремна предавања на немачком језику, на коме су полагали и завршне испите. Тако је било све до 1873. године, када су добили право да испит зрелости полагају у матичној школи. По завршеној матури, Димитрије Радуловић је уписао студије медицине у Пешти на предлог директора Велике српске гимназије Герчића. Радуловић је у свом директору имао пријатеља и помагача, што се види из писма које му је упутио. Из писма се такође види да се испомагао дајући корепенције студентима филозофије. Али, када је осетио да му здравље услед тога попусти, замолио је за стипендију од митрополита Стефана Стратимировића, и овај му је обећао. Када пак стипендија није долазила, замолио је свог бившег директора да митрополиту каже о њему коју добру реч [1]. Важно је напоменути да је тада Карловачком гимназијом управљао Патронат под окриљем Српске православне цркве, који је и бирао чланове овог тела до 1921. године, када је Карловачка гимназија постала државна реална школа.

До стипендије вероватно није дошло, пошто је Радуловић убрзо после овог писма као студент медицине 1838. године изабран за стипендисту Текелијанума – Задужбине Саве Текелије, која је управо те године започела са радом. Од дванаест питомаца Задужбине изабраних за студије у Пешти Радуловић је био други. Тада је слушао трећу годину медицине и истицао се срчаним друштвеним ангажовањем [3].

У то доба студенти из Војводине често су се кретали између Пеште, Пожуна (Братиславе), Прага и Беча, градова који су се налазили у истој држави (Аустројској-монархији), и у којима се настава одвијала на немачком језику [4]. Димитрије Радуловић био је стипендиста Текелијанума пуне три године, од 1838. до 1841. Докторирао је, односно промовисан је у доктора медицине (*medicinae doctor*), на Пештанском медицинском факултету, 26. фебруара 1842. године.

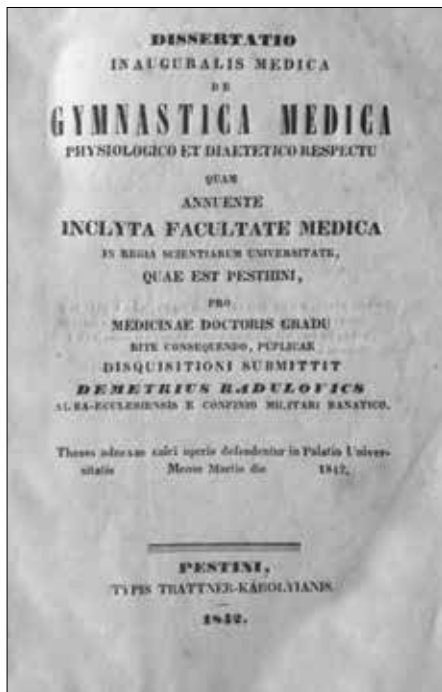
ЖИВОТ У ТЕКЕЛИЈИНОМ ЗАВОДУ – ТЕКЕЛИЈАНУМУ

Завод Текелијанум (цивилни интернат за српску омладину у Будимпешти) основао је Сава Текелија¹ у својој 77. години, како би сиромашним, интелигентним и учења жељним српским младићима омогућио наставак школовања [5]. Критеријуми за избор стипендиста били су добар успех у претходном школовању, припадност православној вероисповести и слабо материјално стање. Сава Текелија омогућио је великом броју сиромашних људи да о трошку Задужбине своју децу школују на универзитетима широм Аустројске царевине, касније Аустроугарске монархије.

Сава Текелија је говорио да су Србима потребни образовани људи који ће српски народ упознати са новим приликама у Европи и судбину српског народа све више везивати за судбину народа Европе. Следећи идеје просветитељства, одлучио је да целокупну имовину остави Матици српској, као задужбину која ће омогућити образовање сиромашних Срба [5]. Зграда Завода², у којој су били смештени питомци, налазила се недалеко од Пештанског универзитета (ул. Великог крста бр. 276). У Заводу су питомцима били обезбеђени стан и огрев, а сваки од њих добијао је по стотину форинти за храну и универзитетске трошкове. Текелија није имао потомке. О „својим питомцима“ старао се лично; надзирао је њихово владање и учење и водио рачуна да буду задовољене и њихове остале потребе. Међутим, у то доба харале су многе болести за које није било лека. Иако су поседовали лекарско уверење да су здрави, многи од питомаца долазили су у Текелијанум већ начети неком болешћу, пре свега туберкулозом [6]. Известан број питомаца преминуо је током школовања, али њихова имена нису забележена у списима Матице српске, јер нису умрли у Текелијаном заводу (дому), већ у кућама својих родитеља [7]. Ни сама зграда Задужбине није обезбеђивала најбоље услове за живот, посебно приземље, које је било влажно. Међутим, без обзира на то, Текелијанум је изнедрио значајан део српске елите која је снажно допринела модернизацији живота међу српским живљем. У периоду од 1838. до 1878. године 179 питомаца Текелијанума завршило је студије. Већина њих је завршила филозофију или права, а 32 питомаца завршило је студије медицине. Преглед спискова са именима питомаца довољан је да се каже да је Текелијанум изнедрио значајан део српске лекарске елите 19. и 20. века. Они су по завршетку студија живели и радили на подручју тадашње војвођанске границе, као и на подручју Кнежевине Србије, потом Краљевине Србије.

1 Сава Поповић Текелија (1761–1842) потицао је из два века старе и веома угледне породице Поповић-Текелија која је припадала српском војном племству Аустроугарске монархије. Образован у духу европског рационализма, Сава Текелија је био присталица реформи цара Јозефа II, као и идеја Доситеја Обрадовића, кога је познавао лично и са којим се дописивао [5]. Године 1786. промовисан је у доктора права на Пештанском универзитету.

2 „Дом за своје Заведеније“, односно Текелијанум, Сава Текелија је купио 21. августа 1838. године.

Слика 2. Насловна страна докторске дисертације др Димитрија Радуловића, 1842.

Figure 2. Cover page of the doctoral dissertation of Dr. Dimitrije Radulović, 1842

Осим др Димитрија Радуловића, који је одбраном своје докторске дисертације направио прве кораке у области спортске медицине код Срба, међу питомцима су били и касније познати лекари: Јован Стејић, Иларион Анђелковић, Стеван Васић, Никола Дада, Ђорђе Ивановић, Љубомир Радивојевић, Милош Радојчић, Ђорђе Јаконић, Милан Јовановић Батут и Илија Огњановић.

По доласку у Текелијанум, Димитрије Радуловић се суочио са новим и потпуно другачијим начином живота, коме се ипак брзо прилагодио. Године 1838. у Будиму је организована свечаност у част Симе Милутиновића Саралије. На тој свечаности Радуловић је као представник студената медицине и питомца Текелијанума одржао поздравни говор. Наредне године (1839) говор је одржао

на прослави празника Светог Саве, где је беседио на тему „Слово-Високопочитајмо Сабрание“ [2]. Као студент, био је пренумерант (претплатник) на велики број књига које су штампане у то доба. У Заводу је остао до 1842. године, када је на пештанском универзитету одбранио дисертацију под насловом „О медицинској гимнастици са становишта физиологије и дијететике“ (*De gymnastica medica physiologico et diaetetico respectu*). Дисертацију, коју је написао и исте године објавио на латинском језику, посветио је добротвору Сави Текелији [8] (слике 2, 3 и 4). Нажалост, о лику и делу др Димитрија Радуловића данас се зна веома мало. У

Слика 3. Диплома др Димитрија Радуловића о стеченом знању магистра породичства (Универзитет у Бечу, Медико-хируршки факултет, 1842. године); Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1

Figure 3. Dr. Dimitrije Radulović's diploma on the acquired knowledge of the Master of Obstetrics (University of Vienna, Faculty of Medicine and Surgery, 1842); Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

Слика 4. Печат Универзитета у Бечу са дипломе др Димитрија Радуловића, 1842; Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1

Figure 4. Stamp of the University of Vienna on Dr. Dimitrije Radulović's diploma, 1842; Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

тексту Хрватског друштва за спортску медицину наведено је да „спортска медицина у Хрватској има дугу традицију која, према документима, сеже у последње десетлеће прве половине 19. столећа. Доктор Димитрије Радуловић је 1842. године одбранио докторску дисертацију са темом „*De gymnastica medica physiologica et diaetetico respectu*“ (Физиолошки и прехранбени аспекти медицинске гимнастике)“, која је објављена у Пешти, а похрањена у Националној и свеучилишној књижници у Загребу. Аутор се због наведене дисертације сматра једним од доајена у знаности медицине спорта у нашој земљи. У свом квалификацијском раду Радуловић не

Слика 5. Уверење о завршеном курсу о лечењу великих богиња. Пештански универзитет 1841. године; Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1
Figure 5. Certificate for the completed course on treatment of smallpox, Pesta University, 1841; Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

Слика 6. Докторска диплома др Димитрија Радуловића стечена на Универзитету у Пешти 1842. године; Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1
Figure 6. Dr. Dimitrije Radulović's doctoral degree diploma, obtained at the University of Pest, 1842; Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

расправља само о медицинској гимнастички као таквој већ и о могућностима превенције и лијечења болести суставном примјеном тјелесне активности, при чему сасвим сувермено оцјењује важност кретања за људско здравље“ [9]. Важно је поменути да се примерци дисертације др Димитрија Радуловића чувају и у Народној библиотеци Србије, у Библиотеци Матице српске и у Историјском архиву у Панчеву. Литература о доктору Радуловићу настајала је и у Србији и у Хрватској, али под сложеним друштвено-политичким околностима 20. века. У „хрватском“ делу те литературе неки аутори чак оспоравају Радуловићеву припадност српском националном корпусу. Међутим, неоспорна је чињеница да у свим његовим документима пише да је он Србин. Др Радуловић је био заинтересован за различите области медицине. Године 1841. завршио је курс лечења богиња на Пештанском универзитету (Слика 5). Осим инфективних болести, интересовало га је и породиљство, о чему сведочи диплома од 11. јуна 1842. године о стеченом знању магистра породиљства на бечком Медицинском факултету [2] (Слика 6). Поред медицине, Радуловић је изучавао и „филозофске науке“ на Пештанском универзитету. Ради се заправо о двогодишњем лицејском школовању, које је уобичајено претходило упису студија (Слика 7). О овоме сведоче сведочанства (*testimonium*) о положеним испитима из прве и друге године 1835/1836, као и писмо које је упутио 1. јуна 1842. године (по јулијанском календару)

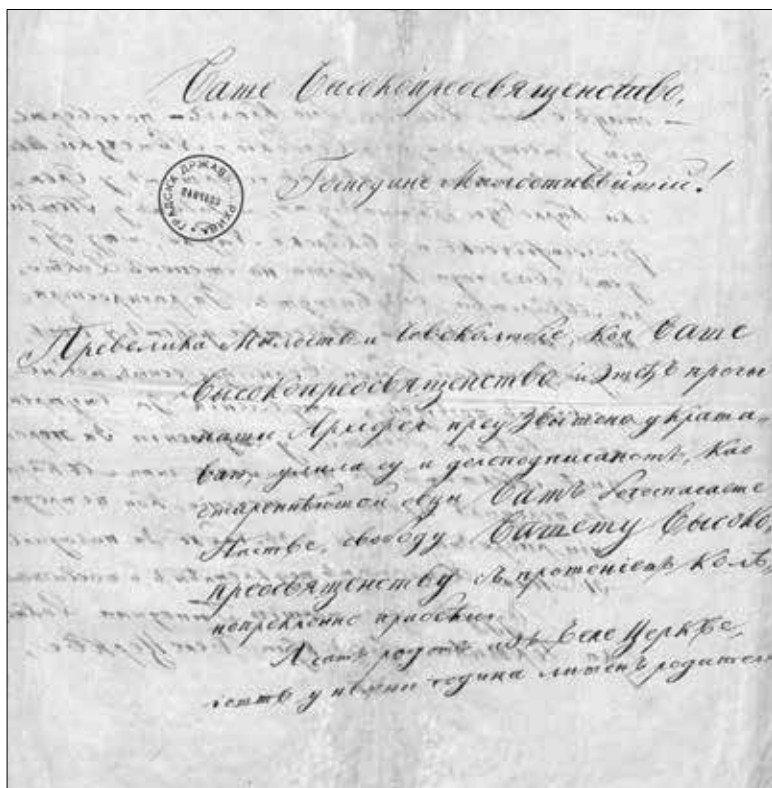

Слика 7. Сведочанство др Димитрија Радуловића са прве године филозофије (за 1. и 2. семестар), 1835; Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1
Figure 7. Dr. Dimitrije Radulović's school certificate for the first year of Philosophy Studies (for the first and second semester), 1835; Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

епископу вршачком (Јосифу Рајачићу) док се налазио у Бечу. У писму истиче да је изучио филозофију и да студира медицину, да ће студије завршити „ове године“ и моли да га епископ Рајачић препоручи властима како би био именован за физика у Белој Цркви (Слика 8). У то време није било необично да студенти стичу знања из више области на више универзитета Аустријске монархије.

НАУЧНИ И СТРУЧНИ РАД И КАРИЈЕРА

У првој половини XIX века физичко и духовно здравље српског народа било је озбиљно нарушено великим и тешким ратним сукобима (Први и Други српски уста-

Слика 8. Молба др Радуловића епископу вршачком (Јосифу Рајачићу) да га препоручи властима за физика у Белој Цркви, 1842, Беч; Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1

Figure 8. A request letter written by Dr. Radulović to the bishop of the City of Vršac (Josif Rajčić) asking for his recommendation to the authorities for the position of a physician in Bela Crkva, 1842, Vienna; Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

нак), док је здравствена просвећеност народа била на изузетно ниском нивоу. Биле су распрострањене многе болести за које није било лека. Младе животе је на првом месту односила туберкулоза. Често се дешавало да не буду у могућности (попут Јована Јовановића Змаја) да помогну члановима својих породица и себи. Честе су биле епидемије колере и трбушног тифуса [10]. За „правим лекарима се осећала највећа глад“ [11]. Те велике народне потребе били су свесни младићи који су на пештански универзитет долазили из свих крајева у којима су живели Срби.

У време када је Димитрије Радуловић постао доктор медицине, на територији данашње Војводине, као и у Србији, гимнастика и вежбање нису се пропагирани као активности значајне за људско здравље. То је уследило тек после 1850. године. Следбеници др Радуловића у Војводини били су др Ђорђе Натошевић (1821–1887), др Радивоје Симоновић (1858–1950), др Урош Чаковац (1898–1976) и др Петар Швар (1890–1981) [12]. Вест о промовисању Димитрија Радуловића у доктора медицине објављена је у „Србским народним новинама“ 1. марта 1842. године [8]. Те новине излазиле су у Пешти, а њихов уредник и издавач био је др Теодор Павловић.³ Извори за Радуловићеву дисертацију била су дела античких лекара Хипократа, Целзуса, Галена

³ Теодор Павловић (1804–1854) био је први секретар Матице српске у Новом Саду.

и других, као и дела Фридриха Лудвига Јана (*Friedrich Ludwig Jahn*), Франца Фулера (*Franz Fuller*), Карла Линеа (*Carl Liné*), Кристофа Вилхелма Хуфеланда (*Christoph Wilhelm Hufeland*) итд. [13]. Посебно је било значајно сазнање, схватање и писање о гимнастици и гимнастичком вежбању, како код деце, тако и код одраслих. Значајан део дисертације Димитрија Радуловића био је посвећен раду мишића приликом вежбања, као и функционисању нервног система и осталих система и органа. Вежбање је било сачињено од телесних покрета, како оних активних, тако и пасивних. Другим речима, вежбе су биле терапеутска гимнастика, којом су могли да се баве и деца и одрасли. Међутим, приликом избора вежби било је неопходно да се узму у обзир физичке карактеристике и физичка спремност човека коме су намењене. Посебно је интересантно Радуловићево објашњење о „вежбама дисајних органа“ и њиховом значају. Тако се у часопису „Србски народни лист“ из 1842. наводи да се таквим вежбама „бела џигерица“ снажно шири и зато у њу много више ваздуха улази, а отуда је и проток крви много бржи. У ово вежбање дисајних путева спадају говор, декламовање, певање, свирање

у двојницу или флауту“ [14].

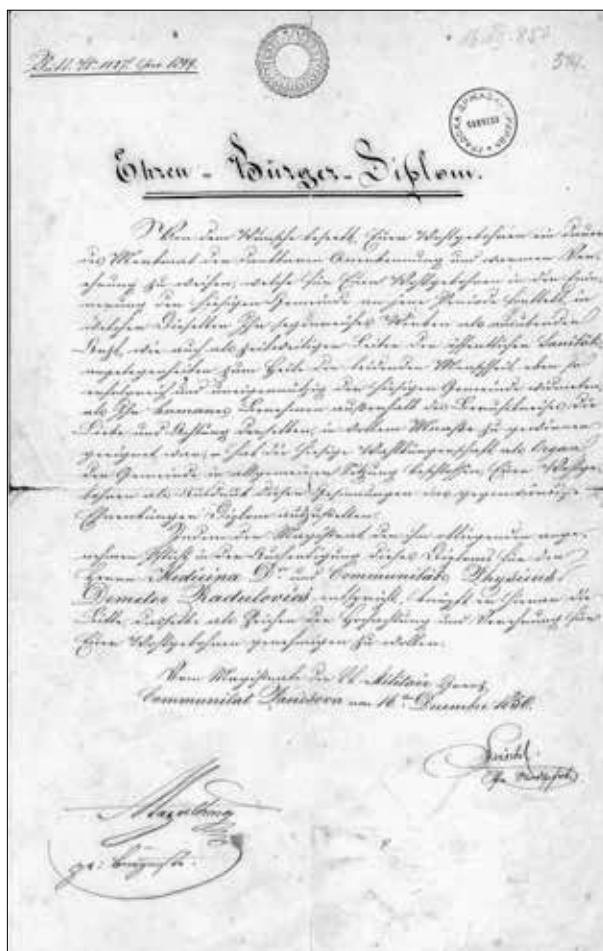
По стицању звања доктора медицине, др Димитрије Радуловић је покушао да упозна српску јавност са значајем гимнастике, вежбања и спорта [3]. У пештанском „Србском народном листу“ објавио је чланак у четири наставка под насловом „Лекарска гимнастика“ [15]. Ти чланци били су засновани на појединим деловима његове докторске дисертације.

Први део Радуловићевог чланка штампан је у „Србском народном листу“ 26. јула 1842. године [16]. У њему су Олимпијске игре и олимпизам први пут поменути на просторима на којима су живели Срби. У уводу је дат кратак преглед телесног вежбања код Грка и Римљана. Поделу телесних вежби извршио је по Галену (129–200. н. е.), познатом римском лекару и филозофу грчког порекла. Чланак је употпуњен цитатима Хипократа, Целзуса, Галена и других старих и значајних лекара, а поделу телесних вежби др Радуловић је извршио следећи Јана и Гутсмутса (*Gymnastik für d. Jugend 1801.-Deutsche Turnkunst 1816*). Радуловић се у раду бави лекарском гимнастиком која се заснива на телесним вежбама за децу („педагошка (лекарска) медицинска гимнастика“) и гимнастиком одраслих („гимнастиком за одрасле“). Препоручио је да се деца баве гимнастиком од своје прве године. „Будући да се између треће и шесте године детета кретање његових ногу и руку доста утврђује, гимнастика у то доба треба тежити, да се дечији чланци покретима покрећу“ [15]. У делу чланака који се односи

на вежбање одраслих нарочито је истицао да интензитет и тежина сваке вежбе морају бити прилагођени телесним могућностима појединца.

Последњи чланак о спортској медицини др Димитрије Радуловић објавио је у „Сербском народном листу“ 20. августа 1842. године [14].

По завршетку студија, Димитрије Радуловић је упутио молбу епископу вршачком Јосифу Рајачићу да га препоручи властима како би био именован за физика (градског лекара) у Белој Цркви [2]. Није познато да ли је Рајачић препоручио Радуловића властима или није. Међутим, Радуловић је октобра 1842. године поднео молбу за добијање дозволе за приватну праксу у Панчеву. У њој је навео да је по образовању доктор медицине и магистар породиљства (бабичлука). Дозволу за рад добио је од Генералне команде 21. децембра 1842. године [17]. Био је први лекар акушер у Панчеву. Међутим, 29. децембра исте године Радуловић је преко панчевачког магистрата упутио молбу Дворском ратном савету у Бечу да буде постављен на упражњено место лекара у земунском контумацу. За исто место су конкурисале и његове колеге из Панчева – др Петровић и др Коларовић, али ниједна молба није уважена, па су сва тројица остала да живе и раде у Панчеву. Свој живот др Димитрије Радуловић посветио је приватној лекарској пракси, гинекологији и акушерству. Велики напор је улагао у здравствено образовање мајки да би своју децу подизале на прави начин. Био је сарадник листа „Зимзелен“, који је излазио у Суботици. Године 1848. у том часопису је објављен његов чланак под насловом „О погрешкама и празноверицама при неговању деце“, који је штампан у оквиру Народног лекарског календара [18]. Календари су у то време сматрани за најважнију књигу коју народ треба да чита. Чланак др Радуловића био је подељен на осам целина са следећим насловима: „Дете не треба дати маги, докле се не крсти, јер ће прождрљиво бити; Што пре маги новорођено дете пољуби, тиме ће га више волети, нити ће му се икакво зло догодити; Не ваља децу у ново, него у старом месецу одбити, јер у новом месецу одбијена деца-зло и споро расту!; Дете не треба у зиму, када снег земљу покрива, одбити, јер ће рано оседети; Дете до треће године много разумније бива од другог; Дете млађе од године, не ваља да у огледало гледа, јер ће касније ослепети и полудети; Дете пузећи не ваља прекорачити, јер неће добро расти; Не ваља у огњене дане (*hundstage*) крв пустати, нити средство за столицу узети, јер ко то чини полуди“. Својим чланцима настојао је да у српском народу развије свест о значају лекара и укаже на недостатке и слабости видара. О проблему видара известио је Дирекцију штабног лекарства 1852. године. Добио је одговор да је у области Границе видарима дозвољен рад, и да тек у случају тешких и компликованих болести они имају обавезу да се за савет обраће дипломираним докторима медицине [2]. Међутим, лекари у Србији, за разлику од колега у Аустрији, били су дужни да пријаве надрилекаре властима, јер је проблем надрилекарства у Србији био регулисан Наставленијама за окружне лекаре и физике.

Слика 9. Повеља почасног грађанина града Панчева из 1850. године; Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1

Figure 9. Muniment of the honorary citizen of the town of Pančevo from 1850; Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

Деветог априла 1850. године Генерална команда из Темишвара послала је панчевачком магистрату обавештење да је панчевачки лекар др Димитрије Радуловић постављен за комунистеског физикуса на упражњено место у Сремским Карловцима. Магистрату је наложено да Радуловића обавести о његовом постављању на место државног физикуса (службеника) и о обавези да положи заклетву. Тај налог магистрат је извршио и априла или маја исте године др Димитрије Радуловић је прешао на нову дужност [2]. Због пажње коју је посвећивао оболелима и своје стручности, 1850. године изабран је за почасног грађанина Панчева. У повељи коју је том приликом добио наведено је да је „током свог седмогодишњег рада као практични лекар, својом хуманашћу стекао поштовање у овом комунистету“ [2] (Слика 9). Међутим, пошто је у време добијања те повеље већ био на дужности у Сремским Карловцима, она му је уручена у том граду. Ово признање указује на то да је др Димитрије Радуловић оставио посебан траг у Панчеву. Пре њега као ни после њега ниједан лекар није постао почасни грађанин Панчева, иако је лекара на служби у том граду било много.

О ЛИЧНОСТИ ДР ДИМИТРИЈА РАДУЛОВИЋА

Др Радуловић је осим за медицину био талентован и за писање и реторику. Био је аутор неколико песама у десетерцу, насталих у периоду од 1833. до 1835. Са групом младих људи у Панчеву је 1843. покушао да организује позоришну дружину која би давала представе на српском језику [19]. Године 1847. венчао се са Јелисаветом Ристић, ћерком угледног белоцркванског трговца Христофа Ристића. У том браку имао је једно дете, које није живело дуго. Убрзо после смрти детета умрла је и његова жена (после 1850. године). После тога, др Димитрије Радуловић био је потпуно посвећен свом послу. После седам година живота и преданог рада у Панчеву, прешао је у Сремске Карловце, у којима је, као градски физик, радио до краја живота [20] (Слика 10). Школске 1860/61. године био је изабран за члана Патроната Карловачке гимназије, који је управљао гимназијом под окриљем Српске православне цркве. Др Димитрије Радуловић био је члан Патроната до смрти, 14. априла 1865. године (по јулијанском календару) [21]. У некрологу објављеном у листу „Напредак“ 1865. године записано је: „Опет имадосмо жалосну дужност, да великог човека из наше средине до града допратимо; то беше др Димитрије Радуловић варошки физик и члан гимназијског патроната. Спровод беше свечан и леп, као што га и покојник заслужује, чинодржаше млого свештеници са три архимандрита на челу и сам св. Патријарх при опелу био и читао јеванђеље и молитве. Том приликом г. Протосинђелић Теофан Живковић изговори лепу надгробну беседу у вештом слогу пуну садржине и осећања, иза њега прочитао је професор Стојановић покојников живопис; сва господа варошка

Слика 10. Дозвола за рад у Сремским Карловцима [14]; Српска академија наука и уметности, Архив у Сремским Карловцима, КМА, 440

Figure 10. Work permit for Sremski Karlovci [14]; Serbian Academy of Sciences and Arts, Archives in Sremski Karlovci, KMA, 440

са целим отменим грађанством и гомилом осталог становништва као и многа господа из Варадина и Новог Сада стекоше се, да умрлом последњу пошту учине. У другу Радуловићу изгубило је наше место поштеноса и честитог грађанина и лекара, што се по општој жалости за њиме најбоље види. Патронат гимназијски изгубио је члана, који је настојао око свога звања, одликовао се добрим срцем и савеснушћу и био примчив за изискивање напредујућег времена. Покојник је у млађе доба свој рад и на књижевном пољу, чланака његових било је у Павловићевом Србском народном листу, у Зимзелену итд. Лака му земља и велико хвала!“ [22].

ЛИТЕРАТУРА

1. Stajčić V. Prvi Srbi doktori. Miscellanea 3. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda; 1940, knjiga 41, str. 201
2. Историјски архив у Панчеву. Збирка професора Ђорђа Живановића (даље ЗПЖ), Ф1.
3. Ištvančić M. Prilozi za biografiju dr Dimitrija Radulovića (1814–1865) – prvog lečnika sportske medicine u Vojvodini. Savez za fizičku kulturu Hrvatske; god. 17, br. 69 (1986), str. 245–7.
4. Сакач Д, Сакач В, Чабаркапа В, Бугарски В. Др Јован Андрејевић Јолес, први српски анатом: живот и дело. Срп Арх Целок Лек. 2011; 139(11-12):838–42.
5. Јованчевић Д, Сакач В. Студенти медицине–стипендисти Текелијанума и задужбинара Матице српске од 1838. до 1914. У зборнику радова Седмог научног скупа: 800 година српске медицине; Соко град, 2016 јун 9-12; ур. Зоран Ваџић. Београд: Српско лекарско друштво; 2017, стр. 349–66.
6. Милисавец Ж. Историја Матице српске, део 2, 1864–1880: време изневерених нада и борба за опстанак. Нови Сад: Матица српска; 1992. стр. 575.
7. Милисавец Ж. Историја Матице српске, део 1, време националног буђења и културног препорода 1826–1864. Нови Сад: Матица Српска; 1986. стр. 810.
8. „Disertacija Dra Dimitrija Radulovića“. Miscellanea 1. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva. Beograd: Centralni higijenski zavod; 1937, knjiga 25, str. 168
9. Hrvatsko društvo za sportsku medicinu. Hrvatski lečnički zbor [internet]. Preuzeto: <https://www.sportskamedicina.hr/hdsm/povijest/>
10. Сакач В, Данкуц Д, Кобиларов А. Почетак здравства Сремских Карловаца и др Александар Данкуц. Зборник радова Четвртог научног скупа: 800 година српске медицине. Соко град, 2013 јун 6-9; Београд: Српско лекарско друштво; 2017, стр. 161–6.
11. Јаковљевић МД. Српске културне и просветне установе у Мађарској у 19. веку као носиоци културолошког препорода српског народа [докторска дисертација]. Београд: Мегатренд универзитет, Факултет за културу и медије; 2015.
12. Novak Đ. Istorijski razvoj sportske medicine i zdravstvene zaštite sportista Vojvodine. Novi Sad; Aktuelno u praksi, 2017. br. 2, str. 58–9.
13. Radulović D. Dissertatio inauguralis medica de gymnastica medica physiologico et dietetico respectu. Pestini: Typis Trarrner-Károlyianis; 1842. p. 27–8.
14. Лекарска гимнастика. Србски народни лист. Пешта, број 32, 1842, стр. 247–52.
15. Лекарска гимнастика. Србски народни лист. Пешта, број 30, 1842, стр. 233–5.
16. Лекарска гимнастика. Србски народни лист. Пешта, број 29, 1842, стр. 229–32.
17. Ђорђевић Д. Историја Панчевачке медицине до 1944. године. Панчево: Ден Сателит, 2004. стр. 47.
18. Андрић А. Зимзелен: србско-народный мѣсецословъ за 1848. Суботица. III година, стр. 123–30.
19. Pozorišni život Pančeva [internet]. [2018 januar 5]. Preuzeto: http://digilander.libero.it/zivoslav/tekstovi/ostalitekstovi/Kratka_istorija...htm
20. Српска академија наука и уметности – Архив у Сремским Карловцима. КМ -440
21. Петровић К. Историја Српске православне велике гимназије карловачке. Матица Српска; 1951. стр. 358.
22. Napredak. Sremski Karlovci; 1865. br. 30

Dr. Dimitrije Radulović, pioneer in the field of sports medicine – life, work and achievements

Nena A. Vasojević^{1,2}, Snežana Kirin^{2,1}, Mirko Filipović³, Predrag J. Marković⁴

¹University of Belgrade, History and Philosophy of Natural Sciences and Technology, Belgrade, Serbia;

²University of Belgrade, Faculty of Mechanical Engineering, Innovation Centre, Belgrade, Serbia;

³University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade, Serbia;

⁴Institute for Contemporary History, Belgrade, Serbia

SUMMARY

In the historiography of Serbian medicine, there is little data on the life and work of Dr. Dimitrije Radulović. He belonged to the first generation of Serbian doctors of the 19th century. He was born in 1814, in Bela Crkva, completed his studies of medicine in Pest, where he received his title Doctor of Medicine. After Pest, he went to Vienna, where he specialized in obstetrics. Among Serbs, he was the author of the first work in the field which we today call sports medicine. With this work, as well as with his later work, he established important foundations of

sports medicine among the Serbian people. He was the first to write about the importance of physical exercise and the impact of different sports on the physical development of children, adolescents, and adults, thus contributing to the definition of optimal physical activity and hygienic-dietary regimes. His goal was to preserve and improve health, i.e. to improve the prevention and curative of various diseases and injuries, as well as the rehabilitation of patients.

Keywords: medicine; sports medicine; scholarship; Tekelijanum; obstetrics